

Ганна Чурпіта

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ
(м. Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3915-347X>
anna828283@gmail.com

УДК 347.91

НОВЕЛИ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

АНОТАЦІЯ. Остання новелізація цивільного процесуального законодавства України, датована 3 жовтня 2017 р., зачепила майже всі інститути цивільного процесуального права, певних змін зазнав, зокрема, й інститут окремого провадження. Серед проблем, які потребують вирішення, найважливішою є віднайдення відповіді на цілу низку загальнотеоретичних і практичних питань, пов'язаних із необхідністю правильного тлумачення і правозастосування окремих новел цього процесуального інституту.

Мета статті полягає в аналізі основних законодавчих новел щодо інституту окремого провадження, проведення якого сприятиме їх правильному тлумаченню та правозастосуванню, а також виробленню на цій основі пропозицій і рекомендацій щодо подальшої оптимізації цивільного процесуального законодавства України у зазначеному контексті.

Окреме провадження як вид цивільного судочинства характеризується певною специфікою процесуальної форми, що зумовлена: відсутністю спору про право, що водночас не виключає наявності спору про факт, що полягає в неочевидності його існування; особливим об'єктом судового захисту, яким є охоронюваний законом (законний) інтерес; спеціальною метою – підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов реалізації нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Встановлено, що новелізація інституту окремого провадження у Цивільному процесуальному кодексі України (ЦПК України) опосередковується здебільшого тими нормами, які регламентують порядок розгляду певних категорій цивільних справ. Зокрема, найсуттєвіші новації інституту окремого провадження пов'язані з появою такої категорії цивільних справ, як справи про видачу і продовження обмежувального припису (глава 13 розділу IV ЦПК України), а також запровадженням строковості дії законної сили судового рішення у справах про визнання фізичної особи недієздатною (частини 6–9 ст. 300 ЦПК України). Загальні положення розгляду справ окремого провадження (статті 293–294 ЦПК України) залишилися без змін, що підтверджує ефективність й усталеність відповідної цивільної процесуальної форми.

© Ганна Чурпіта, 2018

Обґрунтовано, що деякі новели інституту окремого провадження потребують подальшої оптимізації, у зв'язку з чим доцільно внести такі зміни до ЦПК України: а) доповнити ч. 2 ст. 293 ЦПК України п. 12 такого змісту: “видачу і продовження обмежувального припису”; б) виключити частини 6–9 ст. 300 зі змісту ЦПК України.

Ключові слова: новелізація; окреме провадження; загальні положення окремого провадження; відсутність спору про право; строк дії законної сили рішення суду; оцінка ризиків; визнання фізичної особи недієздатною.

Усі справи, що підпадають під цивільну юрисдикцію, розглядаються судом за певними правилами та у визначеній законом формі, а саме цивільного судочинства. При цьому такі справи за своїм характером доволі різноманітні, мають суттєві правові відмінності (наприклад, неоднаковий склад учасників відповідних правовідносин, різний характер вимог, що пред'являються). З огляду на це певний порядок, який застосовується для розгляду і вирішення однієї категорії цивільних справ, не може повною мірою використовуватися при провадженні в інших. Оскільки правова природа цивільних справ значно впливає на порядок їх розгляду у судах першої інстанції, у ч. 2 ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України)¹ передбачено три види цивільного судочинства, а саме: позовне, наказне та окреме провадження, які різняться між собою за категоріями справ, що розглядаються у їх порядку, підставами відкриття провадження у справі, суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин, процедурою тощо².

До сказаного додамо, що окреме провадження як вид цивільного судочинства, точніше його процесуальна форма, характеризується певною специфікою, що зумовлено:

1) відсутністю спору про право, що водночас не виключає наявності спору про факт, що полягає в неочевидності його існування;

2) особливим об'єктом судового захисту, яким є охоронюваний законом (законний) інтерес як потреба і прагнення до користування конкретним матеріальним і (або) нематеріальним благом, що може як опосередковуватися, так і не опосередковуватися певним суб'єктивним правом. Охоронюваний законом (законний) інтерес, навіть перебуваючи під охороною закону чи права, на відміну від суб'єктивного права, не має тієї ж, що й останнє, правової можливості, оскільки не забезпечується юридичним обов'язком іншої сторони. Його захист у справах окремого

¹ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV (в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 01.09.2018).

² С Бичкова, *Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження* (Атіка 2011) 9.

провадження здійснюється шляхом підтвердження судом наявності чи відсутності певного юридичного факту як підстави виникнення, зміни чи припинення неоспорюваних суб'єктивних прав;

3) спеціальною метою – підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов реалізації нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Враховуючи все це, законодавець вдався до глобальної новелізації цивільного процесуального законодавства України, яка зачепила майже всі інститути цивільного процесуального права, певних змін зазнав, зокрема, й інститут окремого провадження. Зважаючи на сказане, цілком логічним видається проведення аналізу основних новел цього інституту, виокремлення їх переваг і недоліків, що й підтверджує актуальність проблеми.

Передусім звернемо увагу на те, що предметно новели інституту окремого провадження донині ще не були об'єктом жодної спеціальної наукової розвідки. Вчені-процесуалісти до сьогодні предметом своїх наукових пошуків обирали переважно юридичну природу окремого провадження як одного з видів непозовного цивільного судочинства, а також досліджували процесуальний порядок розгляду окремих категорій цивільних справ. Правничій громадськості відомі праці таких науковців, як С. Бичкова, Ю. Білоусов, К. Гусаров, П. Заворотько, О. Захарова, В. Комаров, С. Погрібний, Ю. Притика, Г. Світлична, В. Тертишніков, І. Удальцова, С. Фурса, Ю. Червоний, М. Штефан та ін.

Діалектичне засвоєння доробків названих вище науковців є невід'ємною передумовою подальших наукових розвідок із відповідної проблеми, потреба в проведенні яких актуалізується через відсутність монографічних праць, присвячених комплексному дослідженню новелізації інституту окремого провадження у сучасному цивільному процесуальному законодавстві України. Серед проблем, які потребують вирішення, найважливішою є віднайдення відповіді на цілу низку загальнотеоретичних і практичних питань, пов'язаних із необхідністю правильного тлумачення та правозастосування окремих новел цього процесуального інституту.

Про актуальність порушеної теми свідчить і європейський вектор розвитку цивільного процесуального законодавства України, що зумовлює потребу у перегляді і формуванні нових засад усіх інститутів цивільного процесуального права, серед яких чільне місце, безперечно, посідає й інститут окремого провадження.

Метою дослідження є аналіз основних новел інституту окремого провадження, результати якого дадуть змогу забезпечити їх правильне

тлумачення і правозастосування, а також вироблення пропозицій і рекомендацій щодо подальшої оптимізації цивільного процесуального законодавства України у зазначеному контексті.

Приставаючи до висвітлення питання, вкажемо, що згідно з ч. 1 ст. 293 ЦПК України окреме провадження – це вид неპозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов для реалізації нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

На відміну від адміністративного і господарського процесів, окреме провадження – це неპозовний вид судочинства тільки у цивільних справах, що пов'язано з його особливою правовою природою, адже головною метою окремого провадження є створення умов для реалізації прав та задоволення інтересів особи. У разі встановлення в порядку окремого провадження наявності або відсутності певного юридичного факту в особи з'являється можливість підтвердити або реалізувати свої особисті немайнові та майнові права.

Сьогодні у ч. 2 ст. 293 ЦПК України перелічено 11 категорій цивільних справ, які розглядаються у порядку окремого провадження, а в главах 2–13 розділу IV ЦПК України вказано особливості порядку розгляду вже 12 категорій відповідних справ. Такими є справи про: обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною і поновлення цивільної дієздатності фізичної особи; надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; усиновлення; встановлення фактів, що мають юридичне значення; відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі; передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність; визнання спадщини відумерлою; надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу; розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб; про видачу і продовження обмежувального припису.

Вказані розбіжності у розрахунках законодавця зумовлені прогалиною в юридичній техніці. Ухваливши 7 грудня 2017 р. Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”³, яким розділ IV ЦПК України було доповнено главою 13 “Розгляд судом справ про видачу і продовження обмежувального припису”, законодавець “забув” розши-

³ Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 01.09.2018).

рити перелік справ, які розглядаються в порядку окремого провадження, і внести відповідні зміни до правової норми, що міститься у ч. 2 ст. 293 ЦПК України.

Враховуючи викладене вище, вважаємо за доцільне усунути зазначену прогалину, доповнивши ч. 2 ст. 293 ЦПК України п. 12 такого змісту: “видачу і продовження обмежувального припису”.

Повертаючись до переліку справ, які розглядаються у порядку окремого провадження, слід зауважити, що відповідно до ч. 3 ст. 293 ЦПК України у такому порядку розглядаються також справи про: надання права на шлюб; розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей; розірвання шлюбу за заявою будь-кого з подружжя, якщо один із нього засуджений до позбавлення волі; встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя та інші справи у випадках, встановлених законом.

Крім того, нормами матеріального права, зокрема, положеннями Сімейного кодексу України (далі – СК України)⁴ та Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)⁵, передбачені й інші категорії справ, які розглядаються у порядку зазначеного виду цивільного судочинства. Такими є справи про: встановлення факту батьківства (материнства) (статті 130–132 СК України); визнання шлюбу неукладеним (ст. 48 СК України); визнання розірвання шлюбу фіктивним (ст. 108 СК України); надання права на побачення з дитиною матері, батькові, які позбавлені батьківських прав (ст. 168 СК України); повернення дитини батькам чи іншим особам (ч. 3 ст. 170 СК України); визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі (ст. 184 СК України); звільнення опікуна або піклувальника (ст. 251 СК України, ст. 75 ЦК України) тощо⁶.

Аналіз наведених вище норм законодавства України дає підстави стверджувати, що у контексті правової регламентації низки цивільних справ, які розглядаються у порядку окремого провадження, новелізацію останнього слід пов’язувати насамперед із розширенням відповідного переліку за допомогою справ про видачу і продовження обмежувального припису.

Так, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” обмежувальним приписом стосовно кривдника визнається встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов’язків на особу, яка вчинила

⁴ Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 01.09.2018).

⁵ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.09.2018).

⁶ Г Чурпіта, *Захист сімейних прав та інтересів у порядку неповного цивільного судочинства* (Алерта 2016) 47-8.

домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи. Аналогічну за змістом дефініцію обмежувального припису містить і ст. 1 Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”⁷.

Крім того, Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” закріплює, що кривдником є особа, яка вчинила домашнє насильство в будь-якій формі. При цьому домашнім насильством визнається діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім’ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім’єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь (пункти 3, 6 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”)⁸.

Аналіз положень Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, а також глави 13 розділу IV ЦПК України дає підстави стверджувати, що розгляд справ про видачу і продовження обмежувального припису характеризується такими особливостями процесуальної форми:

1) виключною територіальною юрисдикцією (підсудністю) відповідних заяв, які подаються до суду за місцем проживання (перебування) особи, яка постраждала від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, а якщо ця особа перебуває у закладі, що належить до загальних чи спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, – за місцем знаходження цього закладу (ст. 350¹ ЦПК України);

2) правовою регламентацією переліку осіб, які можуть набути цивільного процесуального статусу учасників таких справ.

Як визначено у ч. 1 ст. 350² ЦПК України, заявниками у справах про видачу обмежувального припису можуть бути: а) особа, яка постраждала від домашнього насильства, або її представник – у випадках, визначених Законом України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”; б) особа, яка постраждала від насильства за ознакою статі, або її представник – у випадках, встановлених Законом України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”; в) батьки та інші законні представники дитини, родичі дитини (баба, дід, повнолітні

⁷ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 липня 2005 р. № 2866-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 01.09.2018).

⁸ Про запобігання та протидію домашньому насильству (н 3).

брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, а також орган опіки та піклування в інтересах дитини, яка постраждала від домашнього насильства, – у випадках, вказаних у Законі України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, або постраждала від насильства за ознакою статі, – у випадках, встановлених Законом України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”; г) опікун, орган опіки та піклування в інтересах недієздатної особи, яка постраждала від домашнього насильства, – у випадках, встановлених Законом України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, або постраждала від насильства за ознакою статі, – у випадках, визначених Законом України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”.

Разом із заявниками ЦПК України у ст. 350³ називає осіб, які можуть набути цивільного процесуального статусу заінтересованих осіб у справах про видачу і продовження обмежувального припису. Так, ними є: а) особи, стосовно яких подано заяву про видачу обмежувального припису; б) інші фізичні особи, прав та інтересів яких стосується заява про видачу обмежувального припису, а також органи державної влади й органи місцевого самоврядування у межах їхньої компетенції;

3) скороченим строком розгляду заяв про видачу обмежувального припису – суд має ухвалити рішення про видачу обмежувального припису не пізніше 72 годин після надходження заяви про видачу обмежувального припису до суду (ч. 2 ст. 3505 ЦПК України);

4) необхідністю врахування оціночної правової категорії (оцінки ризиків) під час розгляду справи по суті.

Як зафіксовано у ч. 3 ст. 26 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, ч. 3 ст. 215 Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” рішення про видачу обмежувального припису або про відмову у видачі обмежувального припису приймається на підставі оцінки ризиків.

Оцінка ризиків – це оцінювання вірогідності продовження чи повторного вчинення насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи (ст. 1 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству”, ст. 1 Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”).

Слід погодитися з висловленою в юридичній літературі думкою про те, що оцінка ризиків повинна ґрунтуватися на доказах, які мають стосуватися підтвердження наявності провадження (кримінального чи про адміністративне правопорушення) щодо особи, яка вчинила домашнє насильство, винесення термінового заборонного припису, інформа-

ції про внесення відомостей до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства тощо. Отже, обмежувальний припис мусить обов'язково пов'язуватися з наявністю справи про адміністративне правопорушення або кримінального провадження, оскільки держава декларує нетерпимість до цього соціального явища, а тому кожен такий випадок повинен мати наслідком відповідну реакцію держави⁹.

Стосовно інших новел інституту окремого провадження зауважимо, що особлива правова природа об'єкта судового захисту в порядку окремого провадження, яким є охоронюваний законом (законний) інтерес, зумовлює специфіку процесуальної форми розгляду відповідних справ, що проявляється у: 1) правовій регламентації обов'язку суду вживати заходів щодо всебічного, повного та об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема, задля цього суд має право за власною ініціативою витребувати необхідні докази (частини 1, 2 ст. 294 ЦПК України); 2) додержанні під час розгляду справ окремого провадження загальних правил, встановлених ЦПК України, за винятком положень щодо змагальності і меж судового розгляду (ч. 3 ст. 294 ЦПК України); 3) відсутності сторін: справи окремого провадження розглядаються за участю заявника і заінтересованих осіб (ч. 4 ст. 294 ЦПК України); 4) неможливості передання справи окремого провадження на розгляд третейського суду і закриття провадження у справі у зв'язку з укладенням мирової угоди (ч. 5 ст. 294 ЦПК України); 5) наявності додаткової підстави залишення заяви без розгляду, йдеться про те, що у разі виникнення під час розгляду справи в порядку окремого провадження спору про право, який вирішується у порядку позовного провадження, суд має залишити заяву без розгляду і роз'яснити заінтересованим особам, що вони мають право пред'явити позов на загальних підставах (ч. 6 ст. 294 ЦПК України); 6) відсутності обов'язку відшкодувати судові витрати при ухваленні судом рішення, якщо інше не встановлено законом (ч. 7 ст. 294 ЦПК України).

Аналіз наведених норм у чинній та попередній редакціях ЦПК України (до внесення змін Законом України "Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів"¹⁰) дає підстави стверджувати, що загальні положення розгляду справ окремого провадження залишилися без змін. На нашу

⁹ О Простибоженко, 'Заборонний і обмежувальний приписи: нові підходи у протидії домашньому насильству' (*Юрліга*, 14 грудня 2017) <<http://jurliga.ligazakon.ua/news/2017/12/14/167142.htm>> дата звернення 1 Вересень 2018.

¹⁰ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення: 01.09.2018).

думку, це є беззаперечним здобутком ЦПК України, що свідчить про ефективність та усталеність відповідної цивільної процесуальної форми.

Водночас не можна забувати й про те, що разом із загальними положеннями розгляду справ у порядку окремого провадження, для деяких категорій цивільних справ, які вирішуються в порядку цього виду цивільного судочинства, встановлено специфіку цивільної процесуальної форми, яка проявляється у: 1) виключній територіальній підсудності заяви, що є підставою для відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 295 ЦПК України); 2) розгляді справ у складі одного судді і двох присяжних (ч. 4 ст. 293 ЦПК України); 3) переліку осіб, які можуть набути цивільного процесуального статусу заявника (ст. 296 ЦПК України); 4) спеціальних строках розгляду (ч. 1 ст. 341 ЦПК України); 5) обов'язковості проведення судового розгляду у закритому судовому засіданні (ч. 3 ст. 313 ЦПК України); 6) можливості скасування рішення судом, який його ухвалив тощо (ст. 309 ЦПК України); 7) строковості дії законної сили судового рішення (частини 6–9 ст. 300 ЦПК України).

До речі, остання особливість, тобто строковість дії законної сили судового рішення, – це ще одна новела інституту окремого провадження.

Як закріплено у частинах 6–9 ст. 300 ЦПК України, строк дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною визначається судом, але не може перевищувати двох років. Клопотання про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною має право подати опікун, представник органу опіки та піклування не пізніше ніж за 15 днів до закінчення строку, вказаного ч. 6 ст. 300 ЦПК України. Клопотання про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною повинно містити обставини, що свідчать про продовження хронічного, стійкого психічного розладу, внаслідок чого особа продовжує не усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, підтвержені відповідним висновком судово-психіатричної експертизи. Суд зобов'язаний розглянути клопотання про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною до закінчення строку його дії в порядку, встановленому ст. 299 ЦПК України.

На нашу думку, законодавцеві доцільно повернутися до попередньої редакції цієї норми, відповідно до якої законна сила рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною мала безстроковий характер, виходячи з таких аргументів.

По-перше, виникає питання щодо правочинів, укладених такою особою після спливу строку дії відповідного рішення суду у випадку, якщо, наприклад, опікун, представник органу опіки та піклування з різних причин не подадуть до суду клопотання про продовження строку дії рі-

шення. Відповідно до норм ЦПК України (ст. 225) такі правочини можуть бути визнані недійсними за рішенням суду як такі, що укладені особою, яка в момент їх вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними.

По-друге, клопотання про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною повинно містити обставини, що свідчать про продовження хронічного, стійкого психічного розладу, внаслідок чого особа продовжує не усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, підтвержені відповідним висновком судово-психіатричної експертизи. Водночас, як вказано у ч. 3 ст. 102 ЦПК України, висновок експерта може бути підготовлений на замовлення учасника справи або на підставі ухвали суду про призначення експертизи. У зв'язку із цим виникає запитання: як за відсутності відкритого провадження у справі особа, яка звертається до суду із клопотанням про продовження строку дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною, може підтвердити обставини, викладені у клопотанні, висновком судово-психіатричної експертизи?

По-третє, досить складно з'ясувати мотиви, із яких має виходити суд, встановлюючи строк дії відповідного рішення. Як закріплено у ч. 6 ст. 300 ЦПК України, строк дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною визначається судом, але не може перевищувати двох років. Виходячи з того, що відповідно до ст. 122 ЦПК України строки, встановлені судом, обчислюються роками, місяцями і днями, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати, можна припустити, що строк дії такого рішення може коливатися від одного дня до двох років, що створює потенційний "плацдарм" для зловживань.

З огляду на наведені аргументи вважаємо, що правові норми щодо строкового характеру законної сили рішення суду, ухваленого у справах про визнання фізичної особи недієздатною, які містяться у частинах 6–9 ст. 300 ЦПК України, мають бути виключені з ЦПК України.

Безумовно, ЦПК України включає й деякі інші новели, які стосуються інституту окремого провадження. Їх дослідження виходить за межі цієї наукової розвідки і являє собою перспективний напрям подальших наукових пошуків.

Висновки. Проведене дослідження положень законодавства, що регламентують порядок розгляду справ в окремому провадженні, дало змогу нам зробити такі висновки.

Новелізація інституту окремого провадження у ЦПК України опосередковується переважно тими нормами, які регламентують порядок розгляду певних категорій цивільних справ. Зокрема, найсуттєвіші новели

інституту окремого провадження пов'язані із появою нової категорії цивільних справ, а саме про видачу і продовження обмежувального припису (глава 13 розділу IV ЦПК України), а також запровадженням строкості дії законної сили судового рішення у справах про визнання фізичної особи недієздатною (частини 6–9 ст. 300 ЦПК України). Загальні положення розгляду справ окремого провадження (статті 293–294 ЦПК України) залишилися без змін, що підтверджує ефективність й усталеність відповідної цивільної процесуальної форми.

Деякі новели інституту окремого провадження потребують подальшої оптимізації, у зв'язку із цим пропонується внести такі зміни до ЦПК України: а) доповнити ч. 2 ст. 293 ЦПК України п. 12 такого змісту: “видачу і продовження обмежувального припису”; б) виключити частини 6–9 ст. 300 зі змісту ЦПК України.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv [On Amendments to the Code of Economic Procedure of Ukraine, the Code of Civil Procedure of Ukraine, the Code of Administrative Court Procedure of Ukraine and Other Pieces of Legislation]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 3 zovtnia 2017 r. № 2147-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (accessed: 01.09.2018) (in Ukrainian).
2. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv [On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 8 veresnia 2005 r. № 2866-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (accessed: 01.09.2018) (in Ukrainian).
3. Pro zapobihannia ta protydiuu domashnomu nasyilstvu [On Preventing and Combating Domestic Violence]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 7 hrudnia 2017 r. № 2229-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (accessed: 01.09.2018) (in Ukrainian).
4. Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 10 sichnia 2002 r. № 2947-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (accessed: 01.09.2018).
5. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (accessed: 01.09.2018) (in Ukrainian).
6. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [The Code of Civil Procedure of Ukraine]: v redaktsii Zakonu Ukrainy vid 3 zovtnia 2017 r. № 2147-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (accessed: 01.09.2018) (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

7. Bychkova S, *Tsyvilnyi protsesualnyi pravovyi status osib, yaki berut uchast u spravakh pozovnoho provadzhennia* [Civil Procedural Legal Status of Persons Participating in Cases of Adversary Proceeding] (Atika 2011) (in Ukrainian).
8. Churpita G, *Zakhyst simeinykh prav ta interesiv u poriadku nepozovnoho tsyvilnoho sudochynstva* [Protection of Family Rights and Interests in the Ex Parte Civil Proceeding] (Alerta 2016) (in Ukrainian).

Websites

9. Prostyobozhenko O, 'Zaboronnyi i обмежувальні прypиси: novi pidkhody u protydii domashnomu nasystvu' ['Prohibitive and Restrictive Orders: New Approaches to Combating Domestic Violence'] (*Yurliga*, 14 grudnia 2017) <<http://jurliga.ligazakon.ua/news/2017/12/14/167142.htm>> accessed 1 September 2018 (in Ukrainian).

Hanna Churpita

NOVELS OF SPECIAL PROCEEDINGS

ABSTRACT. The most recent novelization of the civil procedural legislation of Ukraine dated October 3, 2017 has had an impact almost on all of the institutes of civil procedural law, with certain changes made, inter alia, to the institute of special proceedings. Among the issues of concern the most crucial one is to find the answer to a whole range of general theoretical and practical issues stemming from the need for appropriate interpretation and application of separate novels pertaining to this procedural institute.

The purpose of the article is to analyze the main legislative novels relating to the institute of special proceedings which will contribute to their appropriate interpretation and application, and also to the development, on this basis, of proposals and recommendations for further optimization of the civil procedural legislation of Ukraine in this context.

Special proceedings as a type of the civil court procedure are characterized by certain specifics of the procedural form owing to: absence of a dispute on law, however, not excluding the dispute on fact, namely, the non-obviousness of its existence; a special object of court protection which is the interest protected by law (legitimate interest); a special purpose -confirmation of the presence or absence of legal facts relevant to the protection of the rights and interests of a person or the assurance of conditions for the exercise of his/her personal non-property or property rights.

The author establishes that novelization of the institute of special proceedings in the CCP of Ukraine is mediated mostly by the provisions regulating the procedure of consideration of certain categories of civil cases. In particular, the most crucial innovations of the institute of special proceedings are associated with the emergence of such a category of civil cases as cases of issuance and extension of the restrictive order (Chapter 13, Section IV of the CCP of Ukraine), and also with the introduction of time limits of validity of a court decision in cases where an individual is recognized as incapacitated (Part 6–9, Article 300 of the CCP of Ukraine). The general provisions which govern the special proceedings (Article 293–294 of the CCP of Ukraine) have remained unchanged and this confirms the efficiency and sustainability of a respective civil procedural form.

The author proves that some novels of the institute of special proceedings require further optimization, and for this reason the following changes are advisable to the CCP of Ukraine:

a) to supplement Part 2, Article 293 of the CCP with cl. 12 as follows: “issuance and extension of the restrictive order”; b) to delete Part 6–9, Article 300 from the CCP of Ukraine.

KEYWORDS: novelization; special proceedings; general provisions of special proceedings; absence of a dispute on law; time limits of validity of a court decision; risk assessment; recognition of an individual as incapacitated.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

Конституційна реформа у сфері правосуддя і суміжних інститутів, прийняття нової редакції Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) заклали підвалини для модернізації цивільного судочинства. На відміну від попередніх кодифікацій цивільного процесуального законодавства остання ґрунтується на загальноєвропейських тенденціях у сфері цивільного судочинства та ідеї забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд, доступності правосуддя і принципу верховенства права.

Стрижневою проблемою модернізації цивільного судочинства є утвердження принципу верховенства права в реальній практиці судочинства. І тому якісно новий рівень професіоналізму судової практики має формуватися під впливом концепції верховенства права з огляду на розмежування судового тлумачення позитивного й природного права. Це є головним, оскільки реалізація принципу верховенства права неможлива без дотримання в судочинстві інших загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, які повинні стати елементами національного правопорядку як основоположні принципи цивільного судочинства. Принцип верховенства права в цивільному судочинстві має складний змістовний вимір і, по суті, виступає як мегапринцип, який поглинає принципи верховенства прав людини, права на суд, пропорційності та правової визначеності (Вячеслав Комаров “Основоположні принципи цивільного судочинства”).

Новелою цивільного процесуального законодавства стало встановлення у ЦПК України таких загальновизнаних принципів права, як принцип верховенства права і принцип пропорційності. Що стосується принципу пропорційності, то він закріплений у ст. 11 ЦПК України специфічним чином. Так, у ній не знайшли своє нормативне відображення загальні ознаки цього принципу, і тому його інтерпретація має здійснюватися в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) та практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо її тлумачення і застосування з огляду на те, що він виступає універсальним стандартом (інструментом, мірилом) оцінки легітимності правообмеження, відповідно до якого під час розгляду справи в порядку цивільного судочинства суд у кожному конкретному випадку має оцінювати обмеження матеріальних і процесуальних прав, враховуючи необхідність дотримання балансу приватних і публічних інтересів, використовуючи тест на пропорційність, що має універсальний характер. Проте зазначеним реалізація принципу пропорційності в цивільному судочинстві не вичерпується, адже, крім за-

гальноправового тлумачення, принцип пропорційності має і власне процесуальне значення. Воно полягає у тому, що принцип пропорційності виступає інструментом забезпечення ефективності цивільного судочинства, встановлюючи межі суддівського розсуду при виборі порядку здійснення провадження у справі з точки зору забезпечення балансу між публічними інтересами в ефективності й доступності цивільного судочинства для кожного та приватними інтересами конкретної особи, якій суб'єктивне право на справедливий судовий розгляд має бути гарантоване в конкретному судовому провадженні (Тетяна Цувіна “Принцип пропорційності у цивільному судочинстві”).

Механізм судового захисту, відповідні процесуальні процедури та інститути мають гарантувати доступ до правосуддя. Доктринально поняття “доступ до правосуддя” слід розуміти у двох значеннях: як право і міжнародний стандарт, що відображає вимоги справедливого та ефективного судового захисту. Право на доступ до правосуддя по суті є позитивним правом, яке охоплює можливість ініціювати розгляд справи в судах різних інстанцій, належне повідомлення про відкрите провадження у справі, розгляд справи судом і адекватне інформування про повний текст ухваленого судового рішення. Це право не є абсолютним, і національні держави користуються автономією в його регулюванні. ЄСПЛ визнає правомірним закріплення на законодавчому рівні певних обмежень, які, за загальним правилом, не призводять до порушення права на доступ до правосуддя, а виступають лише “потенційними перешкодами”. До них належать юрисдикційні, суб'єктивні, часові, процесуальні й фінансові обмеження, що мають за мету забезпечення належного здійснення правосуддя. Натомість практичні перешкоди, що не передбачені в національному законодавстві, але існують у правозастосовній практиці, тобто надмірний формалізм (правовий пуризм), конфлікт правозастосування та неможливість отримання безоплатної правової допомоги, своїм існуванням призводять до порушення права на доступ до правосуддя, тому їхня кількість має бути мінімізована (Наталія Сакара “Право на доступ до правосуддя у цивільних справах: правові позиції Європейського суду з прав людини та національний контекст”).

Найвизначальніші конституційні зміни торкнулися такого важливого інституту, як судова юрисдикція. Запровадження уніфікованого підходу до визначення видів юрисдикції в усіх процесуальних кодексах з точки зору застосування єдиних критеріїв її поділу, а також введення механізму вирішення конфлікту юрисдикції є досить конструктивним моментом і дає змогу уникнути такого негативного явища в судовій системі, як конкуренція юрисдикцій. Ідеться про досить ефективний механізм

подолання таких конфліктів, що закріплений у ч. 6 ст. 403 ЦПК України, відповідно до якої в усіх випадках, коли учасник справи оскаржує судові рішення з підстав порушення правил предметної чи суб'єктної юрисдикції, справа підлягає передачі на розгляд Великої Палати Верховного Суду. Ця процедура покликана забезпечити єдність судової практики з метою недопущення різного тлумачення правил юрисдикції на рівні Касаційного цивільного суду, Касаційного адміністративного суду, Касаційного господарського суду, а також Касаційного кримінального суду (ДМИТРО ЛУСПЕНИК “Верховний Суд: повноваження Великої Палати та Касаційного цивільного суду щодо забезпечення єдності судової практики”).

Системною новелою цивільного судочинства стала диференціація судових процедур і, зокрема, введення спрощеного позовного провадження, у порядку якого можуть розглядатися малозначні цивільні справи. Запровадження процедури розгляду малозначних справ викликало певні дискусії, висловлено різні думки практиків і науковців щодо її застосування. Перш за все, стосовно визначення допуску малозначної справи до перегляду в суді касаційної інстанції, при вирішенні цієї проблеми слід виходити з наявності дискреції Верховного Суду щодо допуску малозначної справи до перегляду в суді касаційної інстанції. При цьому Верховний Суд має брати за основу засадничі принципи цивільного судочинства верховенства права, змагальності, диспозитивності, пропорційності, забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом (ст. 2 ЦПК України), і враховувати, що саме особа, яка подає касаційну скаргу, має довести, що відповідно до норм ЦПК України вона позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи, або справа має для цієї особи виняткове значення. Що стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики, або того, що справа становить значний суспільний інтерес, як і те, що суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково, то суд касаційної інстанції, виходячи з правосудних функцій Верховного Суду, враховуючи значущість справи для забезпечення єдності судової практики через призму судової процедури, має право на відкриття касаційного провадження у малозначній справі і без відповідного клопотання й мотивування касаційної скарги. Важливо також зазначити, якщо суд першої чи апеляційної інстанції помилково відніс чи не відніс справу до малозначних, то суд касаційної інстанції з цих підстав скасувати судові рішення не може, крім випадку, передбаченого п. 7 ч. 1 ст. 411 ЦПК України, коли суд у порушення ви-

мог п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК України визнав малозначною справу, зазначену в ч. 4 ст. 274 ЦПК України, і розглянув її в порядку спрощеного позовного провадження. При цьому відповідно до частин 1 і 3 ст. 400 ЦПК України Верховний Суд не може виходити за межі доводів касаційної скарги при порушенні норм процесуального права, крім випадків, якщо таке порушення є обов'язковою підставою для скасування судового рішення, а згідно з ч. 1 ст. 411 ЦПК України неправильне віднесення справи до категорії малозначних не є обов'язковою підставою для скасування судового рішення (Борис Гулько “Про практику застосування Верховним Судом інституту малозначних справ на стадії касаційного перегляду”).

Зміни ЦПК України торкнулися і правового статусу учасників цивільного судочинства. Інтегруючою ознакою запроваджених новел процесуального законодавства стало те, що їх правовий статус визначається процесуальними функціями як учасників цивільної справи. При цьому залежно від характеру наявних в учасників справи процесуальних прав, обов'язків та інтересів, а також мети участі кожного з них у цивільному процесі їх правовий статус може бути загальним (ним наділені усі без винятку учасники справи) і спеціальним (ним наділяється окремо кожен учасник справи).

У переважній більшості зміни у правовій регламентації статусу учасників справи є позитивними і концептуально виправданими. Проте залишаються прогалини і колізії у нормативному врегулюванні питань, пов'язаних із їх правовим статусом, що викликає необхідність внесення пропозицій щодо удосконалення правових норм, які містяться у ст. 49 ЦПК України (виключивши ч. 8 з її змісту), ч. 5 ст. 56 ЦПК України (замінивши в тексті абзацу другого словосполучення “набуває статусу” на фразу “має процесуальні права та обов'язки”) і ч. 4 ст. 294 ЦПК України (доповнивши її новим положенням щодо прав та обов'язків заявників і заінтересованих осіб) (Світлана Бичкова “Правовий статус учасників цивільної справи (у контексті новел процесуального законодавства України”).

Певні зміни ЦПК України торкнулися і такого важливого аспекту судової діяльності, як організація судового процесу. Йдеться про ефективність застосування правил *case management* і дотримання принципу рівноправності сторін, що загалом має сприяти встановленню фактичних обставин у справі і забезпечити належну й своєчасну реалізацію права особи на суд. Ці правила означають, що суддя наділений конкретними інструментами впливу на поведінку сторін у процесі доказування, а також зобов'язаний роз'яснювати наслідки вчинення і невчинення ними процесуальних дій, пов'язаних зі встановленням фактичних обставин

справи. *Case management* надає суддям відповідні повноваження, які дають змогу їм належно організувати розгляд справи, запобігти невинуватим затримкам розгляду, водночас гарантують реалізацію принципу рівноправності сторін. Проблема, однак, полягає в недостатньому використанні цих прав на практиці через застороги, що такі дії будуть розглядатись як порушення принципу неупередженості судді (Ірина Ізарова, Вігґа Вебрайте, Радослав Флейшар “*Case management* у цивільному судочинстві: порівняльне дослідження законодавства Литви, Польщі й України”).

Новели торкнулися й окремого провадження цивільного судочинства. Вони опосередковуються переважно тими нормами, які регламентують порядок розгляду певних категорій цивільних справ. Зокрема, найсуттєвіші новели інституту окремого провадження пов’язані з появою нової категорії цивільних справ – про видачу і продовження обмежувального припису (глава 13 розділу IV ЦПК України), а також запровадженням строковості дії законної сили судового рішення у справах про визнання фізичної особи недієздатною (частини 6–9 ст. 300 ЦПК України). Водночас загальні положення розгляду справ окремого провадження (статті 293–294 ЦПК України) залишилися без змін, що підтверджує достатню ефективність й усталеність стану правового регулювання цього виду провадження цивільного судочинства (Ганна Чурпіта “Новели окремого провадження”).